

İBN HALDUN'UN
MUKADDİME'SİNDE
MAİŞET YOLLARI
OZAN SAĞSÖZ

VakıfBank Kültür Yayınları: 0016
İnsan ve Toplum: 002

**İBN HALDUN'UN
MUKADDİME'SİNDE
MAİŞET YOLLARI
OZAN SAĞSÖZ**

Genel Yayın Yönetmeni
A. Tarık Çelenk

Tasarım ve Yayın Kimliği
Bülent Erkmen

Tasarım Uygulama ve
Yayın Standartları
Barış Akkurt, BEK

Kapak Görseli
Orhun Erdenli

Yayın Danışmanı
Dr. Hasan Aksakal

Kitap Editörü
Mutlu Dursun

Sayfa Uygulama
Dilek Baş Altay

Son Okuma
Elmas Gezgın

Tasarım Danışmanlığı
BEK

VakıfBank Kültür Yayınları
Saray Mahallesi
Dr. Adnan Büyükeniz Caddesi
No:7/A1 – Kat 13,
Ümraniye 34768 İstanbul
Telefon: 0 216 724 2614
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

Üretim ve Satış Müdürü
Hüseyin Esen

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş.,
2018

ISBN 978-605-7947-25-3

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Ofset Yapımevi
Şair Sokak No: 4, Çağlayan Mahallesi,
34410 Kağıthane, İstanbul
Telefon: 0 212 295 86 01
Sertifika No: 12326

1. Baskı: Kasım 2018

İBN HALDUN'UN
MUKADDİME'SİNDE
MAİŞET YOLLARI

OZAN SAĞSÖZ

OZAN SAĞSÖZ

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde 2002 senesinde iktisat lisans derecesini aldıktan sonra Marmara Üniversitesi İktisat Tarihi programındaki yüksek lisans çalışmasını 2018'de tamamladı. 2015'ten beri Cengiz Özdemir'le beraber MedyascopeTV'de *Kültür Tarih Sohbetleri* serlevhali bir program hazırlayıp sunmaktadır. Arkeolojiden iktisat tarihine, mimarlıktan bilim tarihine kadar geniş bir yelpazede konuk ağırladıkları program, yazarın ilgi alanlarının farklı bir görüntüsü olarak düşünülebilir. Sağsöz, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji bölümünde doktora çalışmasına devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	009	2.1.1. Emek	090
Giriş	013	2.1.2. İş Bölümü	094
Birinci Bölüm		2.2. Bolluk, Kıtık ve Refah	103
İbn Haldun'da Tarih ve Umran Bilimi	017	2.3. İhtiyaçlar	108
1.1. İbn Haldun'dan Önce Yakındoğ'u'da Tarih Bilimi	018	Üçüncü Bölüm	
1.1.1. Kadim Yunanda Tarih	019	İbn Haldun'a Göre Geçim Yolları	117
1.1.2. İslam Medeniyetinde Tarih Bilimi	022	3.1. Tabii Olmayan Geçim Yolları	120
1.1.3. İbn Haldun'un Kişisel Tarihi	032	3.2. Tabii Geçim Yolları	124
1.1.4. İbn Haldun ve <i>Mukaddime</i> 'de Tarih Bilimi ve Eleştirisi	049	3.2.1. Çiftçilik	124
1.2. İbn Haldun'da Umran ve Umran Bilimi	058	3.2.2. Ticaret	134
1.2.1. İbn Haldun'da Umran Bilimi	058	3.2.3. Sanatlar	141
1.2.2. <i>Mukaddime</i> 'de Umran	070	3.3. Geçim Yollarının Fazilet Hiyerarşisi	155
İkinci Bölüm		Sonuç	159
İbn Haldun'da İktisadi Vaziyetler	087	Kaynakça	163
2.1. İş Bölümü ve Emek	090	Dizin	168

ŒEKİL LİSTESİ

Œekil 1: Geçim Yolları Tasnifi

118

Œekil 2: Sanatların
Œeref Hususuna Göre Tasnifi

155

Œekil 3: Sanatların Genel Tasnifi

155

Raval'deki güzel günlerimizin anısına...
Baybars Külebi'ye

ÖNSÖZ

Çalışmak için seçtiğimiz konular bazen bizi, kendileri bulur. Çalışma konum olan *Mukaddime* beni gurbette olduğum Barselona'da buldu. 2011 senesinin yaz aylarında, Barselona'da post-doc için bulunan Dr. Baybars Külebi ile boş zamanlarımızı değerlendirmek için bir şeyler okumaya karar verdik. Ne okuyacağımızı konuşurken Barselona'ya götürdüğüm *Mukaddime*'nin birinci cildini kütüphanemde görünce onda karar kıldık. 2011 yılının ortasından 2013'ün Haziran ayına kadar on beş günde bir *Mukaddime*'nin belirli bölümlerini okuyarak üzerine konuştuk. 2012 yılında okumalarımız devam ederken konuşmalarımızı internet üzerinden canlı olarak yayınlamaya başladık. Bu disiplinle, 2013'ün Haziran ayında *Mukaddime*'yi başından sonuna kadar okumuş olduk.

Bu okumalar sonucunda elimizde biriken program kayıtlarını önce *Mukaddime Notları*¹ adlı bir blogda topladık. Okumalar sırasında elimize geçen makaleleri, tezleri ve diğer materyali de yine aynı bloga yükleyerek konuya ilgi duyacaklar için bir kaynak oluşturmaya çalıştık. Dolayısıyla-

---

1. <https://mukaddimenotlari.wordpress.com/>

la bu çalışma, Dr. Baybars Külebi ile yaptığımız uzun süren okumaların neticesi olarak değerlendirilebilir. Bazen bir sokak kahvesinde, bazen evde oluşturduğumuz stüdyoda gerçekleştirdiğimiz o sohbetlerden kendi adıma çokça faydalandım. Bu çalışmanın bir emeği varsa onu Dr. Baybars Külebi'ye armağan etmek isterim. İki seneyi aşan süre boyunca büyük bir inatla *Mukaddime*'yi okuduk, konuştuk ve paylaştık.

Bununla beraber, tüm bu okumalar, benim Marmara Üniversitesi'nde iktisat tarihi alanında yaptığım lisansüstü çalışmalarımı şekillendirdi. Beklediğimden çok daha uzun süren tez çalışmam sırasında bana büyük bir sabırla tahammül eden, uyarılarda ve değerlendirmelerde bulunan tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu'na içtenlikle teşekkür ederim. Birçok vesile ile yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Erol Özvar'a, Prof. Dr. İsmail Gezgin'e, Dr. İlker Kömb'e'ye, Dr. Burcu Kurt'a, Dr. Murat Çelik'e, Dr. Mustafa Gündoğan'a, Remzi Şimşek'e, Faruk Deniz'e, Cengiz Özdemir'e ve Dr. İshak Arslan'a teşekkür ederim. Prof. Dr. İsmail Coşkun'a çalışmamı bitirmem konusunda verdiği maddi ve manevi destek için müteşekkirim.

Editörüm Dr. Hasan Aksakal'a ayrıca teşekkür etmek isterim; çalışmanın hazırlanmasında gerçekten değerli katkılar sundu. Dahası, çalışmamın son okumasını ve okuyucuya daha estetik bir şekilde takdimini ince bir işçilikle yaptı.

Babam, annem ve kız kardeşim okumam ve çalışmam konusunda her zaman bana yardımcı oldular. Onların sağladığı boş zamanlar sayesinde bu metnin üzerine

oturduđu entelektüel birikimi edindim.

Son olarak, eşim Pınar ve kızım Beril Defne teşekkürün en büyüğünü hak ediyorlar. En zor zamanlarda bile bana destek oldular. Çalışmam konusunda yardımlarını benden esirgemediler.

Merter, Ekim 2018

Ozan Sağsöz

GİRİŞ

Ebu Zeyd Abdurrahman bin Muhammed bin Haldun el Hadramî (1332-1406) veya daha çok bilinen kısa adıyla İbn Haldun, ömrünün büyük çoğunluğunu 14. yüzyılda geçirmiş olsa da, 20. yüzyılın son yıllarından günümüze, giderek artan bir ilgiyle, sosyal teorinin yeni yeni tanınan bir filozofu olarak kabul görmektedir.

İbn Haldun tarih yazımından iktisada, beşerî coğrafyadan felsefeye birçok disiplin için kurucu etkileri olan *Mukaddime*'si nedeniyle Türkiye'deki akademik çalışmalara yeni bir ilgi alanı oluşturmaya başlamıştır. Halihazırda İbn Haldun üzerine yazılan telif ve çeviri kitaplarla beraber birçok makale, konferans tebliği ve hatta onun adıyla açılmış bir üniversite bulunmaktadır. İbn Haldun üzerine çalışmak birçok genç sosyal bilimciyi heyecanlandırırken, diğer pek çoklarının entelektüel kelime dağarcığına İbn Haldun'a ait çeşitli kavramlar dahil olmaya başlamaktadır. Bunlardan en çok bilinenleri arasında “umran”, “asabiyet” ve “hadarî ve bedevî” kavramları sayılabilir.

Bununla birlikte, İbn Haldun'a ilişkin ortaya çıkan merak, henüz yeterince olgunlaşmamış ve Türkçede derinlikli ve analitik bir literatür şimdilik oluşmamıştır. Osmanlı

Türkleri arasında İbn Haldun'a merak duyan ilk isimlerden biri *Mukaddime*'nin ilk altı bölümünden beşini tercüme ve şerh eden Pîrîzâde Mehmed Sahib Efendi'dir (ö. 1749). *Mukaddime*'nin kalan kısmını tercüme eden isimse, ilmiye sınıfının yetiştirdiği son büyük âlim olarak nitelenen Ahmet Cevdet Paşa'dır (ö.1895).

Cumhuriyet Türkiye'sinde *Mukaddime* üzerine Hilmi Ziya Ülken ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'ndan Cemil Meriç ve Hikmet Kıvılcımlı'ya varıncaya dek sosyolojik düşünceye odaklanan birçok ismin kalem oynattığını görebiliriz. Bununla birlikte, yeni harflerle ilk yayımlanan *Mukaddime*, Zakir Kadiri Ugan'ın 1950'li yıllardaki (1954-57) kısmî tercümesidir. Ugan'ı yaklaşık yirmi yıl sonra takip eden ilahiyatçı Turan Dursun'un Onur Yayınları için yaptığı çeviri (1977), çokça tartışılmakla beraber, İbn Haldun isminin bilinmesinde, etkisini artırarak sürdüreceği olan İbn Haldun okumalarında bir eşik olarak görülebilir. *Mukaddime*'nin muntazam bir çevirisine ise ancak Süleyman Uludağ'ın uzun yıllarını verdikten sonra 1982'de çıkardığı çeviriyle kavuşmuş bulunuyoruz. Bu tarihten itibaren *Mukaddime* ve onun temel kavramları üzerinden yürütülen çeşitli tartışmalar, bugüne gelen yolu teşkil etmiştir. Ümit Hassan'ın *İbn Haldun'un Metodu ve Siyaset Teorisi* (1977), Nihat Falay'ın *İbn Haldun'un İktisat Görüşleri*, İ. Erol Kozak'ın *İbn Haldun'a Göre İnsan-Toplum-İktisat* (1984) ve Ahmet Arslan'ın *İbn Haldun'un İlim ve Fikir Dünyası* (1987) gibi eserleri yeni bir literatürün doğuşunun ilk örnekleri olmuştur. Sonraki yıllarda yazılan doktora tezleri, müstakil telif kitaplar ve çeviriler eş-

liğinde, yavaş yavaş bir İbn Haldun kütüphanesi oluşmaya başlamıştır. Yavuz Yıldırım'ın doktora tezi “İbn Haldun'un Bedavet Teorisi” (1998) ile başlayan lisansüstü tez çalışmaları Kâmuran Gökdağ'ın “İbn Haldûn'un Toplum ve Siyaset Teorisinde Asabiyyet” (2017) adlı kıymetli teziyle yeni bir seviyeye erişmiştir.

Güncel yayınlara kısaca bir göz atmak istediğimizde ise Stephen Frederic Dale'den yapılan *Marakeş'in Portakal Ağaçları: İbn Haldun ve İnsan Bilimi* (2018) ve Muhammed Âbid el-Câbirî'den yapılan *İbn Haldun'un Düşüncesi: Asabiyyet ve Devlet* (2018) gibi yeni yayımlanan eserler anılabilir. Bunların yanı sıra Türkiye'den ve bugünden bakışla kaleme alınan bol miktarda “İbn Halduncu” metne kolayca rastlanabilmektedir.

Hacim itibariyle küçük ve içerik itibariyle mütevazı olan bu çalışma ise, İbn Haldun'un *Mukaddime*'sinde yer alan ihtiyaçları, geçim yollarını ve iş bölümünü incelemeyi amaçlamakta. Türkçe, İngilizce ve İspanyolca kaynakların kullanılmasıyla, bugüne dek oluşagelmış külliyattan ilham ve cesaretle, İbn Haldun okumalarına birtakım küçük ama yeni perspektifler önermek çalışma boyunca başlıca gaye olacak. Hiç şüphesiz, İbn Haldun'un takipçisi olduğu düşünce geleneği bizleri Aristoteles'e kadar uzanan tümdengelimci bir metot üzerine yönlendirdiğinden, bu çalışmanın metodik altyapısı da kaçınılmaz olarak tümdengelimci bir çizgide olacak.

Bu doğrultuda, çalışmanın I. Bölümünde genişçe bir zaman ve mekân üzerinden İbn Haldun öncesi devirlerin

tarikh anlayışına yer verilip düşünsel arka plan ve İbn Haldun'un dünyasını anlamayı mümkün kılan bir zemin tesis edilecek. Burada esas vurgumuz Kadim Yunan ve İslam medeniyetinde tarihçiliğin gelişim seyri ve İbn Haldun'da ilk temsilini gördüğümüz "umran bilimi"nin doğası ve kökenleri üzerine olacak. II. Bölüm ise İbn Haldun'da iktisadî vaziyetler; iş bölümü, bolluk, kıtlık ve refah gibi, daha ziyade İbn Haldun ve onu yetiştiren çağın zihin haritasına odaklanan konular ve kavramlar etrafında şekillenecek. Buradaki başlıca soru, *Mukaddime*'nin geç ortaçağ dünyasındaki iktisadî koşullara, konulara ve kavramlara ne ölçüde ve nasıl yer verdiği olacak. III. Bölümde ise tümdengelimciliğin bize sunduğu imkânlar eliyle cevabını aradığımız soruların kapsamını daha da daraltıp derinleştirerek, çalışmamızın esas amacına ulaşılmasına çabalayacağız. Bu bölümde söz konusu dönemin iktisadî hayatına dair *Mukaddime*'den çeşitli kesitler alıp bunlar etrafında İbn Haldun'un tabîi ve tabîi olmayan geçim yolları ayırımına ışık tutacağız. Bu bölümün, İbn Haldun'a ve onun düşünce dünyasında yer tutan toplumsal-iktisadî tasniflerine ilişkin ayrıntılı bir muhakeme yapmayı amaçladığını da söyleyebiliriz. Çalışmamız geçim yollarının fazilet hiyerarşisine varacak bir değerlendirmeye neticelenecek ve okura, İbn Haldun'a ilişkin bütüncül bir bakış için davette bulunacaktır.